

Impreviziunea. ”Pictogramele” hazardului avantajului injust și emoțiile *Invidiei romane*

*”Nu poți controla toate evenimentele care ți se întâmplă, dar poți decide să nu fii
îngenuncheat de ele.” (Maya Angelou)*

Diana Holban

Martincu Irineu

Contractul reprezintă transpunerea în plan juridic a acordului de voințe ce se realizează la nivelul psihologic al părților. Din momentul încheierii contractului, acesta este guvernat de principiul *pacta sunt servanda*, potrivit căruia părțile se obligă reciproc, în dublă calitate, de creditor și debitor, la executarea obligațiilor contractuale așa cum și le-au asumat (întrucât contractul are putere de lege între părțile contractante). Însă părțile încheie contractul având în vedere un anumit complex de împrejurări, precum și posibilitatea unei schimbări, într-o anumită măsură, a acestor împrejurări. Prin urmare, executarea contractului este guvernată de un alt principiu, *rebus sic stantibus*, potrivit căruia părțile își execută obligațiile asumate prin contract, cu condiția ca împrejurările avute în vedere să rămână neschimbate.

În condițiile ivirii unei schimbări a complexului de împrejurări avut în vedere de părți la momentul contractării, o aplicare rigidă a acestor principii ar conduce fie la apariția unor situații inechitabile, fie la generarea unei grave instabilități a circuitului juridic. Deși principiile *pacta sunt servanda* și *rebus sic stantibus* sunt în aparență antagoniste, acestea se completează unul pe altul, al doilea operând ca o excepție de la primul, cu obiectivul comun de a asigura securitatea juridică a contractelor. Prin aplicarea teoriei impreviziunii se asigură o cale de mijloc.¹

În cele ce urmează, ne propunem realizarea unei hermeneutici juridice după exigențele școlii dreptului organic cu referire la prevederile art. 1271 din Codul civil cu denumirea marginală ”Impreviziunea”.

¹Carmen Tamara Ungureanu, ”Impreviziunea în contractele de comerț internațional”, Revista de Științe Juridice, nr. 1/2015, p. 49, articol disponibil la adresa web http://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2015/RSJ_nr1_2015.pdf

I.PRIMUM DIVIDAM

În această etapă ne propunem să facem prezentarea textului juridic ce urmează a fi analizat.

I.1. Lectura

Norma juridică pe care o avem în vedere în cadrul cercetării noastre este cuprinsă în art. 1271 al Codului civil:

(1) Părțile sunt ținute să își execute obligațiile, chiar dacă executarea lor a devenit mai oneroasă, fie datorită creșterii costurilor executării propriei obligații, fie datorită scăderii valorii contraprestației.

(2) Cu toate acestea, dacă executarea contractului a devenit excesiv de oneroasă datorită unei schimbări excepționale a împrejurărilor care ar face vădit injustă obligarea debitorului la executarea obligației, instanța poate să dispună:

a) adaptarea contractului, pentru a distribui în mod echitabil între părți pierderile și beneficiile ce rezultă din schimbarea împrejurărilor;

b) încetarea contractului, la momentul și în condițiile pe care le stabilește.

(3) Dispozițiile alin. (2) sunt aplicabile numai dacă:

a) schimbarea împrejurărilor a intervenit după încheierea contractului;

b) schimbarea împrejurărilor, precum și întinderea acesteia nu au fost și nici nu puteau fi avute în vedere de către debitor, în mod rezonabil, în momentul încheierii contractului;

c) debitorul nu și-a asumat riscul schimbării împrejurărilor și nici nu putea fi în mod rezonabil considerat că și-ar fi asumat acest risc;

d) debitorul a încercat, într-un termen rezonabil și cu bună-credință, negocierea adaptării rezonabile și echitabile a contractului.

I.2. Summa

Textul articolului 1271 constituie o excepție de la forța obligatorie a contractului, prevăzut în art. 1270, text care stipulează faptul că: *„(1) Contractul valabil încheiat are putere de lege între părțile contractante. (2) Contractul se modifică sau încetează numai prin*

acordul părților ori din cauze autorizate de lege.” Astfel putem observa faptul că limitările² aduse principiului *pacta sunt servanda* sunt esențiale pentru asigurarea echității raportului contractual în cazul intervenirii unor situații factual defavorabile pentru una dintre părți. Părțile sunt ținute să își execute obligațiile cu toate că executarea a devenit mai oneroasă, fie că acest lucru este datorat creșterii executării propriei obligații sau datorită scăderii valorii contraprestației (aplicarea principiului forței obligatorii a contractului); însă dacă executarea contractului a devenit excesiv de oneroasă (fără a lua în calcul, spre exemplu, fluctuațiile cursurilor valutare, fluctuațiile prețurilor pe piață ș.a.), datorită unor schimbări excepționale a împrejurărilor ce ar duce la obligarea injustă a debitorului la executare prestației, instanța poate decide fie adaptarea, fie încetarea contractului. Întrezărim și o condiție prealabilă sesizării instanței care se referă la acțiunea debitorului de a încerca, într-un termen rezonabil și cu bună-credință, negocierea adaptării rezonabile și echitabile a contractului.³

De asemenea pentru aplicarea teoriei impreviziunii este esențial ca schimbarea împrejurărilor să fi intervenit după încheierea contractului, și atât schimbarea cât și întinderea obligației să nu fi fost și nici să nu fi putut fi avute în vedere de către debitor, în mod rezonabil în momentul încheierii contractului, iar debitorul să nu-și fi asumat riscul schimbării împrejurărilor și nici să nu se poată considera, în mod rezonabil, că și-ar fi asumat acest risc.

II. SECUNDUM PONAM CASUM

În această etapă vom începe hermeneutica propriu-zisă printr-o cazuistică reală sau eidetică, identificând legătura imediată între abstracțiunea textului și realitatea conflictuală, realizând astfel o diagnoză juridică.

II.1. Prima decizie din jurisprudența românească în care s-a făcut aplicarea impreviziunii a fost pronunțată în afacerea Lascăr Catargiu c. Banca Bercovici. Reclamantul, Lascăr Catargiu, din anul 1912, avea deschis la Banca Bercovici un cont curent, care, potrivit clauzelor contractuale, trebuia ținut în franci belgieni (monedă care la momentul deschiderii contului avea aceeași valoare ca și leul). În executarea contractului, Banca Bercovici a plătit

²Cristian Șchiopu, "Fortă majoră și hardship (impreviziune) ca excepții de la principiul forței obligatorii a contractului" articol disponibil la adresa web: <https://www.juridice.ro/500083/forta-majora-si-hardship-impreviziune-ca-exceptii-de-la-principiul-forței-obligatorii-contractului.html> consultat la data de 25.04.2018

³http://www.inm-lex.ro/fisiere/d_1214/Impreviziune.pdf consultat la data de 25.04.2018

din contul respectiv suma de 180.000 lei către Banca Română de Credit, primind în schimb 250 de acțiuni depuse de Lască Catargiu la această din urmă bancă. În anul 1919, când Lască Catargiu a dat ordin Băncii Bercovici să vândă acțiunile pe care le deținea cu titlu de gaj, banca refuză și solicită, în schimb, ca Lască Catargiu să achite valoarea acțiunilor nu în lei, ci în franci belgieni (moneda în care se contractase contul curent). Având în vedere că în anul 1919, după Primul Război Mondial, francul belgian valora, în raport de leu, de șapte ori mai mult decât în anul 1912, Lască Catargiu a acționat în justiție Banca Bercovici pentru a fi obligată să accepte prețul acțiunilor în lei și nu în franci belgieni. Tribunalul Ilfov, secția I comercială, prin sentința din 11 mai 1920 a admis acțiunea lui Lască Catargiu, într-unul din considerente arătându-se că :”*dacă în urmă au intervenit evenimente cu totul excepționale care schimbă situația de până atunci, făcând ca echilibrul să se rupă prin crearea de avantaje excesive de o parte, și pierderi ruinătoare de cealaltă parte, și dacă acele evenimente nu puteau fi prevăzute la data când convențiunea a fost încheiată, e just ca părțile să fie exonerate de obligațiile lor*”.

II.2. În jurisprudența celei mai înalte instanțe jurisdicționale administrative din Franța (Conseil d'État), se remarcă decizia pronunțată în cauza *Gas de Bordeaux* din 1916, care a constituit un precedent pentru o serie de alte cauze aflate pe rolul instanțelor administrative. În 1904, orașul Bordeaux a încheiat un contract de concesiune cu o companie privată ce avea ca obiect furnizarea de gaz și electricitate unei mari părți a orașului pentru o perioadă de 30 de ani. După izbucnirea Primului Război Mondial, ca urmare a faptului că cea mai mare parte a regiunilor producătoare de cărbune a fost ocupată de Germania, iar transportul maritim a devenit mult mai dificil, prețul cărbunelui a crescut de la aproximativ 35 la 117 franci francezi per tonă. Prin urmare, respectiva companie privată a încercat să majoreze prețul fix stabilit în contract, întrucât prețul cărbunelui utilizat de companie depășea valoarea redevenței încasate în baza contractului de concesiune. Conseil d'État, în decizia pronunțată la 30 martie 1916⁴ a arătat că, de principiu, contractul de concesiune stabilește într-o manieră definitivă obligațiile concesionarului și ale concedentului și că variația prețului materiilor prime din cauza circumstanțelor economice constituie un risc de piață ce trebuie suportat de concesionar. Totuși, când echilibrul contractual este grav perturbat, cum ar fi creșterea costului de producție al gazului determinată de creșterea prețului cărbunelui dincolo de limitele maxime ce ar fi putut fi prevăzute de părți, concesionarul nu poate fi ținut să asigure

⁴Decizia *Compagnie générale d'éclairage de Bordeaux*, consultată pe site-ul web <http://www.conseil-etat.fr/Decisions-Avis-Publications/Decisions/Les-decisions-les-plus-importantes-du-Conseil-d-Etat/30-mars-1916-Compagnie-generale-d-eclairage-de-Bordeaux> la data de 25 aprilie 2018.

funcționarea serviciului în aceleași condiții avute în vedere la încheierea contractului. Este necesar, pentru a pune capăt dificultăților temporare, să fie găsită o soluție care să aibă în vedere atât interesul general (continuarea funcționării serviciului de furnizare), cât și circumstanțele particulare. De asemenea, Conseil d'État a decis că subzistă obligația companiei de a asigura serviciul de furnizare a gazului și electricității, însă aceasta are dreptul la despăgubiri pentru consecințele pecuniare suportate.

II.3. Peste Ocean, în Statele Unite, o decizie foarte controversată a fost pronunțată de către United States District Court for the Western District of Pennsylvania în data de 7 aprilie 1980 în cauza ALCOA (Aluminium Company of America v. Essex Group, Inc.). Astfel, pe 26 decembrie 1967, ALCOA a încheiat un contract pe termen lung prin care se obliga să producă și să furnizeze aluminiu companiei Essex. Prețul aluminiului a fost stabilit potrivit unei formule de calcul care se baza și pe indicii prețurilor en-gros pentru produsele industriale (Wholesale Price Index). Contractul prevedea și prețul maxim pentru aluminiu pe care Essex l-ar fi plătit în cazul în care WPI ar fi determinat creșterea excesivă a prețului aluminiului. În timp, din cauza creșterii prețului energiei electrice (valoare care se regăsește în prețul final al aluminiului), costurile de producție pentru ALCOA au crescut excesiv, în timp ce prețul pentru aluminiu stabilit conform formulei de calcul era prea mic pentru a acoperi costurile de producție. Prin urmare, ALCOA ar fi trebuit să furnizeze companiei Essex aluminiu la prețuri sub nivelul pieței și sub nivelul costurilor sale de producție, ceea ce ar fi condus la pierderi estimate între 60 și 75 milioane dolari. Întrucât Essex a refuzat să negocieze o modificare a contractului cu ALCOA, aceasta din urmă a formulat o acțiune în instanță, care i-a fost admisă, instanța stabilind un nou preț pentru aluminiu egal cu costul de producție plus un cent pe livră profit⁵.

II.4. Un exemplu care explică perfect impreviziunea în contracte (și scenariu de coșmar pentru persoanele s-au aflat în această situație) o reprezintă contractarea de credite bancare în monedă străină. Astfel, o persoană fizică, contractează un credit într-o monedă străină, într-un moment în care cursul este favorabil (de exemplu, francul elvețian, întrucât creditele în această monedă au o valoare a dobânzii mai mică decât creditele în moneda națională sau o altă valută, francul elvețian este o monedă stabilă, iar numele țării - Elveția - oferă încredere). Persoana fizică în cauză își realizează veniturile în moneda națională (lei). După o anumită perioadă, cursul de schimb se modifică brusc datorită schimbării condițiilor

⁵Hillman, Robert A., *"Maybe Dick Speidel Was Right about Court Adjustment"* (2009). Cornell Law Faculty Publications. Paper 539, p. 597, <http://scholarship.law.cornell.edu/facpub/539>

economice (de exemplu, Banca Națională a Elveției renunță la menținerea unui prag minim al francului elvețian în raport de euro, lăsând moneda să fluctueze liber față de euro, ceea ce determină o apreciere puternică a francului elvețian în raport de moneda națională în care își realizează veniturile persoana fizică). Ca urmare a acestei aprecieri, persoana fizică va trebui să cumpere francii elvețieni pentru plata ratelor la un curs valutar mult defavorabil acestuia în comparație cu momentul contractării creditului, ceea ce se traduce în plata unor rate cu o valoare chiar dublă față de momentul anterior schimbării condițiilor economice.

III. TERTIUM HISTORIA REGULAE EXPLORABO

În cadrul acestei etape vom cerceta prima axă a investigației comparatiste, aceea verticală, pe scara istorică a devenirii regulii de drept.

*Obligatio est iuris vinculum quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura.*⁶

Vom trata astfel subiectul nostru dintr-o perspectivă diacronică. În *vechiul drept roman* se impunea ca principiu respectarea obligațiilor asumate de către părți, însă numai dacă lucrurile rămâneau aceleași pe toată durata executării (dacă „lucrurile vor rămâne la fel” - *rebus sic stantibus*)⁷. Putem vorbi astfel despre o inexistență a teoriei impreviziunii în dreptul roman, însă în privința raportării la o geneză a acesteia, era prevăzut faptul că în cazul în care obligația nu devenea imposibilă datorită unor elemente extranee voinței debitorului, ci doar era mai dificil de îndeplinit, ea subzista, nu se stingea, chiar dacă pentru existența ei debitorul ar fi trebuit să depună eforturi suplimentare ori creditorul ar fi trebuit să accepte prelungirea astfel a termenului de executare.⁸

Concepția modernă legată de noțiunile de contract și de convenție diferă de cele din dreptul roman, unde acordul de voințe nu era suficient pentru a crea o obligație: *ex nudo pacto actio non nascitur*.⁹ În privința identificării impreviziunii în dreptul roman trebuie să avem în vedere două repere și anume: formalismul și pronunțarea principiului obligativității

⁶ „Obligația este o legătură juridică în temeiul căreia suntem constrânși în mod necesar să facem o prestație oarecare în conformitate cu dreptul cetății noastre” (Inst. III. 13.pr)

⁷Gabriel Tița-Nicolescu, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor contractuale*, Ed. Universul Juridic, București, 2016, p.151.

⁸Valerius M. Ciucă, *Drept roman. Lecțiuni*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2014, Vol. II, p. 582.

⁹Cristina-Elisabeta Zamșa, *Teoria impreviziunii, Studiu de doctrină și jurisprudență*, Ed. Hamangiu, București, 2006, p. 5-13.

contractului, ambele direcționându-se spre soluția inexistenței unei teorii a impreviziunii contractuale. Principiul obligativității contractului din *Codul napoleonian* ce edicta faptul că o convenție este legea părților, a fost formulat de Ulpian¹⁰ fapt ce i-a determinat pe unii autori să susțină faptul că dreptul roman condamnă teoria impreviziunii, însă o serie de texte din *Digeste* semnaleză anumite excepții de la forța obligatorie ceea ce duce la concluzia că nu se poate vorbi despre o „condamnare” a impreviziunii, ci despre o absență a unei teorii generale asupra acesteia. Unii autori susțin faptul că sursa teoriei impreviziunii se află în următorul pasaj din Africanus: „*Tacite enim haec stipulatio videur sit in eadem causam maneat*” prin care se invocă idea unei clauze tacite de reziliere a contractului, subînțeleasă în contract ca urmare a schimbării circumstanțelor.¹¹

În perioada *antichității*, stabilitatea contractuală reprezenta un principiu fundamental în privința dreptului contractual. Părțile puteau să ajusteze contractele în privința anumitor condiții însă nu erau recunoscute doctrine specifice care să exonereze părțile de la executarea obligațiilor în cazul în care ar fi intervenit circumstanțe imprevizibile. Fritz Schulz a susținut referitor la perioada Romei antice faptul că obligativitatea contractuală reprezenta o regulă „de fier” a contractelor de *emptio-venditio* odată ce erau încheiate.

Sușinerile filosofilor Cicero și Seneca ce condiționau respectarea promisiunilor de menținerea neschimbată a împrejurărilor au influențat *dreptul canonic* în privința raportării față de impreviziunea contractuală. Astfel în privința dreptului canonic, *creștinismul* a conferit o accepțiune mai evoluată a obligativității contractului, acordul de voințe fiind supus legilor echității și carității. Contractul nu are astfel forță absolută și nu devine legea părților decât în măsura în care acesta exprimă o voință justă ce se manifestă în proporționalitatea schimbului. Canonistii au introdus ideea de justiție comutativă operând distincția dintre just și legal (ambele manifestându-se în teoria modernă a impreviziunii) având loc o temperare a forței obligatorii manifestată și prin intervenția realizată de biserică.

Teoria impreviziunii a fost formulată în *sec. IX* de către Sf. Toma d'Aquino pornind de la revizuirea contractelor, acesta admițând teoria prin subînțelegerea în contract a clauzei *rebus sic stantibus*, vorbind despre menținerea promisiunii.¹²

¹⁰ „*Hoc servabitur quod initio convenit; legem enim contractus debet*” (*Digeste* 50.17.23)

¹¹ C. E. Zamșa, *op.cit.*, p. 7.

¹² „*Acela care promite un lucru, dacă are intenția să facă ceea ce a promis, nu minte pentru că nu vorbește în contra gândului său, dar, dacă nu face ceea ce a promis, atunci el pare să comită o infidelitate (...) Totuși, el poate fi scuzat, dacă (...) condițiile sunt schimbate*”

Această clauză, în cazul unei interpretări extensive era des utilizată pentru a destabiliza natura promisiunilor contractuale și astfel doctrina clauzei a căzut în desuetudine la *sfârșitul sec.XVIII-XIX*, moment în care certitudinea legii și libertatea contractuală au dominat din punct de vedere doctrinar.¹³

În privința *vechiului drept românesc*, în art.1327 din Codul Calimachi era reglementat principiul reținerii monedei în care s-a făcut creditul, explicat prin circulația mai multor monede pe piață¹⁴; regula se caracterizează prin rigiditate și respectarea voinței creditorului. Teoria impreviziunii era recunoscută și aplicată (nu sub denumirea ei modernă) fiind reglementată în art. 1254.¹⁵ Acest text a fost însă avut în vedere doar în materia antecontractelor de împrumut. De asemenea, în anul 1810 în Muntenia, se încearcă corijarea inechităților produse de scăderea leului printr-o reglementare expresă „*cei ce au fost datori cu soroace împlinite mai înainte de 20 Septembrie și n-au voit atunci să-și plătească datoria, să fie datori după dreptate, a plăti tot cu acel curs ce umbla atunci galbenul olandez și rubla.*” În anul 1827 în Moldova, s-a elaborat o adevărată teorie a impreviziunii, din cauza circumstanțelor determinate de Eterie, datorită creșterii monedei în favoarea creditorilor, situația debitorilor devenind dezastruoasă. Astfel a fost abordată impreviziunea dintr-o perspectivă modernă având la bază forța majoră și îmbogățirea fără justă cauză: „*toată înflorirea și înmulțirea monedei trece către acel cu galbeni sau cu sineturi în galbeni, și toată veștejirea către acei ce au o vinie și a plăti, cari din nenorocire sunt toți pământeni și ocinașii Moldovei.*”¹⁶ În vechiul drept românesc constatăm astfel doar o reglementare parțială a impreviziunii.¹⁷

În perioada celor *două Războaie Mondiale* dar și în cea a crizelor financiare legiuitorii au fost constrânși să deroge de la acea „înghețare” a cadrului legislativ în materie de „impreviziune” deoarece factual, raporturile de drept public și de drept privat sunt fluide, mobile, se află într-o dezvoltare continuă și desigur pot suferi schimbări esențiale.

citată de A. Bruzin, *Essai sur la notion d'imprevision et sur son role en matiere contractuelle*, these, Imprimerie J. Prely, Bordeaux, 1922, p. 94

¹³ Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Cape Town: Juta, 1990, p. 579.

¹⁴ „Dacă creditorul s-a alcătuit să iee banii împrumutați de dânsul în soiul monedei în care i s-a dat, atunci trebuie să urmeze plata lor tot în acest soi.”

¹⁵ „Învoirea pentru viitoarea încheiere de tocmeală atunci numai este îndatoritoare, când și termenul săvârșirii tocmelei și înființatele părți ale ei, vor fi hotărâte; și tot într-această vreme nu s-ar fi prefăcut încunjurările, așa în cât prin această prefacere, scopul cel anume hotărât, sau din încunjurări lămurit s-ar fi zădărnicit or s-ar fi pierdut încrederea ce avea una ori și alta parte.”

¹⁶ Pompiliu Voiculescu, *Teoria impreviziunii*, teză, Atelierele „Adevărul” București, 1934, p.12.

¹⁷ C.E. Zamșa, *op.cit.*, p. 12-13.

În vremea *vechiul Cod civil* de la 1864 atât doctrina cât și practica judiciară din țara noastră au considerat că instanțele de judecată nu sunt competente să pronunțe revizuirea contractelor pe motiv de impreviziune.¹⁸ Această concepție avea la bază *principiul nominalismului monetar*, care susținea că în obligațiile pecuniare, puterea de plată a banilor rămâne neschimbată chiar dacă puterea lor de cumpărare s-a modificat până la scadența datoriei. Înainte de intrarea în vigoare a Noului Cod Civil, impreviziunea era prevăzută în unele legi speciale precum: Legea nr. 8/ 1996, privind drepturile de autor și care dispune în art. 43 care spune că în cazul unei disproporții vădite între remunerația autorului și beneficiile celui care a obținut cesiunea drepturilor patrimoniale, autorul poate cere instanței revizuirea contractului sau mărirea remunerației. De asemenea, O.U.G. nr. 54/2006 privind regimul contractelor de concesiune de bunuri proprietate publică prevede în art. 54 că relațiile contractuale dintre concedent și concesionar au la bază principiul echilibrului financiar al concesiunii, respectiv concesionarul nu va fi obligat să suporte creșterea sarcinilor privind execuția obligațiilor sale.¹⁹

IV. QUARTUM COMPARABO

În acest stadiu al cercetării, metodologia școlii dreptului organic impune, pe axa orizontală a operei de comparare, să cuprindem în cadrul analizei prospectiv-exploratorii referințe la textul matriceal și la texte similare sau cu obiect asemănător din cadrul altor familii sau sisteme de drept.

Articolul 1271 din Codul Civil român ce reglementează impreviziunea reprezintă o copie aproape fidelă²⁰ a art. 6:111 din Principiile dreptului european al contractelor (Principles of European Contract Law, 2002) și a art. III.-1.110²¹ din Proiectul de Cadru

¹⁸ Liviu Pop, Ionuț-Florin Popa, Stelian Ioan Vidu, *Curs de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 125-126.

¹⁹ Iosif-Robi Urs, Petruța-Elena Ispas, *Drept civil. Teoria obligațiilor*, Ed. Hamangiu, București, 2015, p. 117-118.

²⁰ L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *op. cit.*, p. 124.

²¹ III.-1.110 *Adaptarea sau desființarea contractului de către instanță din cauza schimbării împrejurărilor*

(1) O obligație trebuie îndeplinită chiar dacă executarea ei a devenit mai oneroasă, deoarece costurile executării acesteia au crescut sau valoarea a ceea ce se primește în schimb executării obligației s-a diminuat.

(2) Cu toate acestea, dacă executarea unei obligații contractuale sau a unei obligații derivând dintr-un act unilateral, devine atât de oneroasă datorită unei excepționale schimbări a circumstanțelor, încât ar fi în mod manifest injust pentru debitor, o instanță poate:

(a) adapta obligația pentru a o face rezonabilă și echitabilă în noile condiții; fie

(b) să dezființeze contractul la data și termenii determinați de această instanță.

(3) Alineatul 2 se aplică numai dacă:

(a) schimbarea circumstanțelor a avut loc după ce obligația a fost asumată;

Comun de Referință (Draft Common Frame of Reference, 2009), elaborat de Grupul de Studiu pentru un Cod Civil European, care se referă la schimbarea definitivă a împrejurărilor existente la data încheierii contractului.

IV.1. În dreptul francez, pentru o foarte lungă perioadă de timp, Codul Civil nu a conținut vreo prevedere care să reglementeze situația în care un eveniment neavut în vedere de părți la momentul încheierii contractului afectează în mod grav echilibrul contractual. În lipsa unei prevederi exprese, instanțele franceze au rămas devotate respectării principiului *pacta sunt servanda* (cu excepția instanțelor administrative și în special a Conseil d'État, care și-au dezvoltat o jurisprudență proprie cu privire la impreviziune), și orice încercare a vreunei instanțe de a extinde limitele aplicării doctrinei forței majore unor cazuri în care obligațiile au devenit excesiv de oneroase pentru una dintre părți a eșuat. Instanța supremă franceză (Cour de cassation) a refuzat constant să accepte adaptarea, revizuirea sau încetarea unui contract din cauza dezechilibrului ce rezultă dintr-o schimbare bruscă, neprevăzută de către părți, a condițiilor economice ce existau la momentul încheierii contractului, cu argumentul că teoria impreviziunii se opune principiului forței obligatorii a contractului statuat de art. 1103 C. civ. fr.²² (*“Les contrats légalement formés tiennent lieu de loi à ceux qui les ont faits”*). Un exemplu clasic ce ilustrează rigiditatea aplicării legii în materia impreviziunii de către instanța supremă franceză este cauza *Canal de Craponne*. În speță, părțile au încheiat un contract în anul 1567 ce avea ca obiect asigurarea irigației unei grădini. Întrucât contractul își menținuse valabilitatea pentru mai mult de 300 de ani, în timp, taxa fixă stabilită drept contraprestație pentru serviciile de irigare a devenit total inadecvată, neacoperind nici măcar costurile de întreținere a canalelor de irigare. Deși Curtea de Apel din Aix a adaptat taxa conform noii situații economice, în 1876, Cour de cassation a anulat decizia Curții de Apel invocând principiul *pacta sunt servanda*.

Acestă situație s-a schimbat începând cu data de 1 octombrie 2016, când a intrat în vigoare Ordonanța nr. 131 din 10 februarie 2016²³ care a reformat Codul Civil francez.

(b) debitorul, la momentul sumării obligației, nu a avut în vedere și nu se putea de o manieră rezonabilă avea în vedere, posibilitatea sau amplitudinea de schimbare a acelor circumstanțe;

(c) debitorul nu și-a asumat și nu se poate fi în mod rezonabil considerat a-și fi asumat riscul de schimbare a circumstanțelor;

(d) debitorul a încercat de o manieră rezonabilă și cu bună credință să ajungă prin negociere la o echitabilă ajustare a întinderii obligației.

²²Catherine Ottaway, Georges-Louis Harang, *“Reform of the French Civil code”* articol consultat pe site-ul web <https://www.insol-europe.org/download/documents/876>

²³Ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations.

Printre numeroasele modificări operate se numără și introducerea impreviziunii în legislația franceză.

Articolul 1195 C. civ. fr. prevede că :

”Dacă o modificare a circumstanțelor, imprevizibilă la momentul încheierii contractului, determină o executare excesiv de oneroasă pentru o parte, care nu a acceptat să-și asume acest risc, aceasta poate să solicite celeilalte părți renegocierea contractului. Partea care solicită renegocierea continuă să-și execute obligațiile pe durata renegocierii.

În caz de refuz sau de eșec al negocierilor, părțile pot conveni să rezoluționeze contractul, la data și în condițiile pe care le determină sau pot să solicite unui judecător să procedeze la adaptarea acestuia. În lipsa unui acord într-un termen rezonabil, judecătorul poate, la solicitarea uneia dintre părți, să revizuiască contractul ori să înceteze contractul în condițiile stabilite de acesta.”

Noua viziune a legiuitorului francez este diametral opusă celei anterioare potrivit căreia judecătorului îi este interzisă intervenția asupra contractului.

Din lectura art. 1195 C. civ. fr. reies trei condiții ce trebuie îndeplinite pentru a invoca impreviziunea (*l'imprévision*)²⁴: (1) existența unei modificări a circumstanțelor, imprevizibilă la momentul încheierii contractului; (2) această modificare determină un dezechilibru între prestații, executarea obligațiilor de către una dintre părți devenind excesiv de oneroasă; (3) partea nu trebuie să fi acceptat asumarea acestui risc.

Reglementarea impreviziunii în legislația civilă franceză are drept scop promovarea ”justiției contractuale” (*justice contractuelle*), prin crearea unui cadru legal de acțiune pentru partea împovărată de o obligație excesivă, în vederea corectării dezechilibrelor grave care pot apărea în timpul executării unui contract. Articolul 1195 C. civ. fr. creează o balanță între principiul forței obligatorii și respectarea obligațiilor contractuale, pe de o parte, și preocuparea pentru justete²⁵.

IV.2. Dreptul englez a cunoscut, de-a lungul istoriei, o evoluție în ceea ce privește executarea unui contract ce este afectată de anumite împrejurări neprevăzute, de la refuzul admiterii desființării angajamentelor juridice pentru imposibilitate de executare (cauza *Paradine v. Jane*) până la dezvoltarea de către instanțe a doctrinei *frustration of*

²⁴Alexis Downe, *“The reform of French contract law: a critical overview”*, p. 55, articol consultat pe site-ul web <http://revistas.ufpr.br/direito/article/download/46003/27886>

²⁵Solène Rowan, *“The new French law of contract”*, p. 13 articol consultat la adresa web: http://eprints.lse.ac.uk/75815/1/Rowan_New%20French%20law_2017.pdf

contract (cauza Taylor v. Caldwell). Inițial, când doctrina *frustration* a fost dezvoltată, aplicarea acesteia era limitată doar la imposibilitatea de executare din cauza dispariției fizice a obiectului contractului, însă în timp, instanțele au aplicat această doctrină și în cauzele în care executarea obligației nu era literalmente imposibilă, însă această executare nu ar mai fi îndeplinit scopul urmărit ori ar fi îndeplinit un scop total diferit de ceea ce părțile au avut în vedere la momentul încheierii contractului²⁶ (ceea ce a dat naștere doctrinei *frustration of purpose of the contract* – cauza Krell v. Henry).

Este de reținut că doctrina *frustration* nu reprezintă o instituție echivalentă impreviziunii așa cum este ea reglementată în dreptul român sau francez, întrucât instanțele engleze interpretează restrictiv această doctrină aplicând-o numai în cauzele în care, ca urmare a schimbării circumstanțelor, executarea contractului devine imposibilă (*impossibility*) sau în cazurile de *frustration of purpose*.

Totuși, ceea ce constituie pentru o parte o executare mai împovăraătoare (excesiv de oneroasă) a obligațiilor contractuale din cauza unui eveniment neprevăzut poartă denumirea de *impracticability*. Însă, este controversat dacă o situație de *impracticability* poate fi invocată pentru a face aplicarea doctrinei *frustration*. Deși există unele excepții (cauza Staffordshire Area Health Authority v. Staffordshire Staffs Waterworks Co) în care situații de *impracticability* au condus la aplicarea doctrinei *frustration*, de principiu, instanța nu va face aplicarea doctrinei *frustration* în caz de apariție a unui dezechilibru contractual (determinat inclusiv de modificarea contextului economic – inflație sau fluctuația cursului valutar).

Întrucât doctrina *frustration* se aplică atât în cazurile de *impossibility*, cât și cele de *frustration of purpose*, remediul este același: dacă se constată că sunt îndeplinite condițiile cerute pentru *frustration*, contractul încetează (instanțele engleze nu au dreptul să modifice un contract) și se aplică Law Reform (Frustrated Contracts Act) 1943, prevenindu-se îmbogățirea fără justă cauză, prin aceea că o parte poate fi îndreptățită la restituirea sumelor de bani plătite până la momentul intervenirii schimbării împrejurărilor (*frustrating event*)²⁷.

IV.3. În Germania, după Primul Război Mondial, aflându-se în fața unor cauze ce reclamau reechilibrarea prestațiilor din cadrul unor contracte, instanțele au aplicat teoria dispariției bazei contractului "*Wegfall der Geschäftsgrundlage*" elaborată de Paul Oertmann.

²⁶Tobias Lutz, "Introducing Imprevision into French Contract Law. Lessons to be Learned from the German Codification in 2002", p. 8 articol consultat la adresa web http://www.iuscommune.eu/html/activities/2015/2015-11-26/workshop_1_Lutzi.pdf

²⁷Hannes Roesler, "Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law", European Review of Private Law, Volume 15 No. 4, 2007, p. 499

Conform acestei teorii, baza contractului (Geschäftsgrundlage) este formată din reprezentarea pe care o au părțile asupra prezenței sau survenirii unor anumite circumstanțe pe baza cărora s-a construit voința contractuală²⁸. Dacă aceste circumstanțe avute în vedere la momentul încheierii contractului se modifică fundamental, baza contractului dispare și instanța are dreptul fie să exonereze părțile de obligația executării contractului, fie să modifice contractul astfel încât să fie restabilit echilibrul contractual, în măsura în care schimbarea circumstanțelor nu a putut fi prevăzută și niciuna dintre părți nu și-a asumat acest risc²⁹.

Instanțele germane au aplicat această teorie până în anul 2002, când Codul Civil german (Bürgerliches Gesetzbuch) a suferit o modificare de amploare în urma căreia doctrina dispariției bazei contractului a fost reglementată în art. 313. Primul alineat prevede că dacă circumstanțele care au stat la baza încheierii contractului s-au schimbat semnificativ după încheierea contractului, iar părțile, dacă le-ar fi prevăzut, nu ar fi încheiat contractul sau l-ar fi încheiat cu un conținut diferit, se poate cere adaptarea contractului, în măsura în care, luând în considerare toate circumstanțele cazului, în special împărțirea contractuală sau legală a riscurilor, nu i poate pretinde unei părți să execute contractul fără modificare.

Al doilea alineat extinde aplicarea regulilor stabilite în primul alineat la cazul unei erori în care s-au aflat ambele părți cu privire la anumite reprezentări esențiale ce au stat la baza contractului.

Ultimul alineat oferă o soluție în cazul în care adaptarea contractului este imposibilă ori nerezonabilă: partea dezavantajată poate, ca soluție de ultim resort, să se retragă din contract.

V. QUINTUM COLLIGAM

Urmează să facem o posibilă exegeză a textului prin:

- analiză gramaticală – littera;

- contextualizare – sententia, ce presupune, în cadrul analizei excursiv-expectatorii,

cercetări pluridisciplinare, de drept roman, sociologie, antropologie, psihologie juridică și

filosofia normei cuprinse în text, etc.;

²⁸C.E. Zamșa, *op.cit.*, p. 323.

²⁹Egidijus Baranauskas, Paulius Zapolskis, "The effect of change in circumstances on the performance of contract", *Jurisprudence*, 4(118), p. 205, articol consultat la adresa web <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367168173507/DS.002.1.01.ARTIC>

- *identificarea sensului teologico-filosofic și a acelora social, respectiv, politic;*
- *identificarea sensului obscur – sensus –, adică a celui de-al patrulea sens, unul metafizic sau inițiatic.*

V.1. Littera

Articolul 1271 C. civ. reușește în cele trei alineate să reglementeze într-o manieră suficientă teoria impreviziunii, prin reafirmarea fermă a principiului *pacta sunt servanda*, precizarea condițiilor în care operează impreviziunea precum și remediile puse la dispoziția părților.

Analiza *a ratione legis stricta* presupune prezentarea semnificației conceptelor, așa cum sunt ele definite, *expressis verbis*, prin normele legiuitorului. În ceea ce privește noțiunea de impreviziune, aceasta este definită în alin. (2) al art. 1271 C. civ. ca fiind situația în care *”executarea contractului a devenit excesiv de oneroasă datorită unei schimbări excepționale a împrejurărilor care ar face vădit injustă obligarea debitorului la executarea obligației”*. Cu alte cuvinte, există impreviziune atunci când producerea unui eveniment întru totul neprevăzut de părți determină apariția unui dezechilibru major și evident între prestațiile pe care părțile le au de efectuat, adică acest dezechilibru este atât de pregnant încât îl pune pe debitorul obligației respective într-o situație extrem de gravă și dezavantajoasă, dacă și-ar îndeplini prestația³⁰.

Următoarea etapă a demersului nostru presupune o analiză *ab rationis legis* a termenilor și expresiilor folosite de norma vizată, prin care să identificăm sensurile deductibile din spiritul legii, din rațiunea acesteia de a produce efecte juridice.

Ne vom opri mai întâi la a semnala faptul că ridică dificultăți de interpretare noțiunile *”mai oneroasă”* și *”excesiv de oneroasă”*. Conform alin. (2) al art. 1271 C. civ. poate fi invocată impreviziunea numai în cazul în care executarea obligației a devenit *excesiv* de oneroasă, legiuitorul român subliniind expres în alin. (1) faptul că părțile sunt ținute să își execute obligațiile, chiar dacă executarea lor a devenit *mai* oneroasă, această situație fiind în continuare guvernată de principiul forței obligatorii a contractului.

Noțiunea de *”executare mai oneroasă”* face referire la o ușoară modificare a echilibrului contractual, în sensul că fie a crescut costul executării obligației uneia dintre părți, fie a scăzut valoarea contraprestației. În acest caz nu putem vorbi de impreviziune (chiar dacă ar fi îndeplinite celelalte condiții), întrucât părțile nu sunt puse într-o serioasă

³⁰G. Tița-Nicolescu, *op. cit.*, p. 153.

dificultate de a-și îndeplini obligațiile contractuale, ci doar trebuie să suporte consecințele anumitor variațiuni ale circumstanțelor încheierii contractului care nu afectează forța sa obligatorie³¹.

În schimb, noțiunea de ”*executare excesiv de oneroasă*” pune în evidență fie o creștere considerabilă a costului executării obligației uneia dintre părți, fie scăderea considerabilă a valorii contraprestației pe care o parte o așteaptă de la cocontractantul său, ce este de natură să dezechilibreze grav raportul contractual. Acest dezechilibru contractual poate fi exprimat prin dificultatea majoră a debitorului de a-și executa obligația, fără ca acesta să sufere vreo pierdere sau prin dificultatea majoră a creditorului de a accepta prestația debitorului, întrucât, din cauza evenimentului neprevăzut care a modificat circumstanțele executării contractului, creditorul își pierde interesul de a accepta prestația datorată de debitor, deoarece nu mai prezintă vreo valoare sau utilitate eventuala executare a contractului³².

Remarcăm faptul că prin această ”ambiguitate” a noțiunilor, legiuitorul a dorit să dea prevalență forței obligatorii a contractului, lăsând judecătorului libertatea de a analiza fiecare caz în parte și de a decide soarta contractului cu privire la care s-a invocat impreviziunea.

Se impun câteva clarificări și în legătură cu noțiunea de ”*schimbare excepțională a împrejurărilor*” care se regăsește în cuprinsul alin. (2) al art. 1271 C. civ. Împrejurările la care face referire textul legal reprezintă contextul economic, social, politic ori legislativ avut în vedere de către părți la momentul la care au realizat acordul de voințe asupra prevederilor contractuale. Aceste împrejurări pot suferi anumite schimbări (cauzate, de exemplu, de creșterea inflației, crize politice, modificări legislative etc.) care la rândul lor pot avea un efect nesemnificativ asupra executării contractelor, după cum pot avea un impact major asupra costului executării obligațiilor contractuale. Subliniem faptul că din punct de vedere al teoriei impreviziunii nu ne interesează natura împrejurării care suferă o schimbare, ci efectul economico-financiar produs asupra echilibrului contractual³³. Totuși, pentru a putea invoca impreviziunea, este absolut necesar ca aceste schimbări ale împrejurărilor să aibă un caracter excepțional. Conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române, cuvântul ”excepțional”

³¹L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *op cit.*, p. 124.

³²Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke și alții, *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, p. 739 lucrare consultată la adresa web <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.398.4190&rep=rep1&type=pdf>

³³C. E. Zamșa, *op. cit.*, p. 98.

înseamnă ceva ”care face, care constituie o excepție (=ceea ce nu se conformează unei reguli generale), care iese din comun”.

Prin urmare, ajungem la concluzia că această schimbare a împrejurărilor trebuie să se producă într-un mod cu totul și cu totul neprevăzut, să fie imposibil de prevăzut apariția acestei schimbări; într-un cuvânt: să fie imprevizibilă (de unde și denumirea teoriei impreviziunii).

Alineatul 2 al articolului 1271 C. civ. prevede că este ”*vădit injustă*” obligarea debitorului la executarea excesiv de oneroasă a obligațiilor sale contractuale în ipoteza ivirii unei schimbări excepționale a împrejurărilor. Ce înțelege legiuitorul prin ”*vădit injust*”? Credem că legiuitorul are în vedere o situație care este în mod evident inechitabilă față de partea dezavantajată de această schimbare a împrejurărilor. Prin introducerea acestei sintagme în definiția impreviziunii legiuitorul a dorit să sublinieze faptul că deși contractul este guvernat de principiul forței obligatorii, acest principiu nu trebuie interpretat în mod absolut³⁴. Contractul trebuie executat cu bună-credință (art. 1170 C. civ.) și în conformitate cu echitatea [art. 1272 alin. (1) C. civ.], de unde rezultă că a solicita o executare a contractului care a devenit excesiv de împovărătoare pentru cealaltă parte este contrar buneicredințe și inechitabil.

În ceea ce privește condițiile ce trebuie îndeplinite pentru a putea fi invocată impreviziunea, analizând alineatele (2) și (3) ale art. 1271 ar rezulta o singură condiție (schimbarea excepțională a împrejurărilor), care la rândul ei trebuie să întrunească o serie de sub-condiții³⁵ cu privire la momentul intervenirii schimbării împrejurărilor [evenimentul care generează dezechilibrul contractual trebuie să fi intervenit după încheierea contractului – art. 1271 alin. (3) lit. a)], imprevizibilitatea rezonabilă a schimbării împrejurărilor precum și întinderea acesteia [care nu a fost și nici nu ar fi putut fi avută în vedere de către debitor la momentul încheierii contractului – art. 1271 alin. (3)] lit. b) și neasumarea riscului produs de către partea lezată [debitorul trebuie să nu-și fi asumat riscul schimbării împrejurărilor și nici să nu se poată considera în mod rezonabil că și-ar fi asumat acest risc – art. 1271 alin. (3) lit. c)]. Art. 1271, alin. (3) lit. c) prevede că pentru a fi aplicabilă impreviziunea și pentru a putea apela la soluțiile oferite de lege trebuie ca debitorul să fi încercat, într-un termen rezonabil și cu bună-credință, negocierea adaptării rezonabile a contractului. Aceasta constituie mai

³⁴Flavius-Antoniubaias, Eugen Chelaru, RodicaConstantinovici, IoanMacovei, *Noul Cod civil. Comentariu pearticole*, Ediția 2, revizuitășiadăugită, Ed. C.H. Beck,București, 2014, p. 1409.

³⁵Idem, p. 1410.

degrabă o condiție necesară și obligatorie prealabilă sesizării instanței cu analizarea unei situații de impreviziune, decât o condiție a impreviziunii.

În continuare, *pro subjecta materiae*, vom încerca să dăm o interpretare chiar în flagrantă contradicție cu valoarea semantică vulgară, comună a textului juridic în considerarea rațiunii avute în vedere la momentul reglementării textului.

Astfel, atragem atenția asupra alin. (2) al art. 1271 C. civ. *”dacă executarea contractului a devenit excesiv de oneroasă datorită unei schimbări excepționale a împrejurărilor care ar face vădit injustă obligarea debitorului la executarea obligației”* și a alin. (3) lit. d) a aceluiași articol *”debitorul încercat [...] negocierea adaptării rezonabile și echitabile a contractului”*. Așa cum am arătat mai sus noțiunea de *”executare excesiv de oneroasă”* pune în evidență fie o creștere considerabilă a costului executării obligației uneia dintre părți, fie scăderea considerabilă a valorii contraprestației pe care o parte o așteaptă de la cocontractantul său, în cel de-al doilea caz fiind vorba despre situația creditorului. Însă, dacă analizăm art. 1271 în ansamblu, deducem că părțile trebuie să își execute obligațiile *”chiar dacă executarea lor a devenit mai oneroasă, fie datorită creșterii costurilor executării propriei obligații, fie datorită scăderii valorii contraprestației”* [alin. (1)], însă impreviziunea poate fi invocată numai dacă împrejurări excepționale *”ar face vădit injustă obligarea debitorului la executarea obligației”* [alin. (2)]. Considerăm că pe bună dreptate s-a arătat³⁶ că legiuitorul are o abordare diferită și nejustificată față de creditor, pe de o parte, și debitor, pe de altă parte, în cadrul aceluiași raport contractual afectat de dezechilibre majore datorate impreviziunii.

De asemenea, condiția prealabilă sesizării instanței prevăzută de alin. (3) lit. d) prevede că debitorul trebuie să fi încercat negocierea adaptării contractului. De ce este exclus de la această procedură creditorul, în condițiile în care poate fi vădit injustă și obligarea creditorului a accepta scăderea considerabilă a contraprestației?

Credem că este vorba despre o omisiune a legiuitorului. Interpretând prevederea legală în spiritul acesteia, ar trebui recunoscut dreptul oricăreia dintre părți (atât creditorului, cât și debitorului) de a putea invoca impreviziunea în caz de apariție a unui dezechilibru contractual determinat de un eveniment excepțional și imprevizibil.

În ceea ce privește efectele impreviziunii, reținem că părțile au obligația de a negocia adaptarea rezonabilă și echitabilă a contractului. Totuși, această negociere în vederea

³⁶G. Tița-Nicolescu, *op. cit.*, p. 154.

adaptării contractului nu presupune și o obligație de a ajunge la o înțelegere, alin. (3) lit. d) utilizând verbul ”a încerca” care înseamnă ”a-și da silința, a căuta să ...”. În ipoteze în care părțile ajung la o înțelegere, părțile vor realiza ele însele o adaptare a contractului. Dacă părțile nu ajung la o înțelegere, la sesizarea oricăreia dintre acestea, instanța poate să dispună fie ”adaptarea contractului, pentru a distribui în mod echitabil între părți pierderile și beneficiile ce rezultă din schimbarea împrejurărilor”, fie ”încetarea contractului, la momentul și în condițiile pe care le stabilește”. Trebuie făcută precizarea că, prin utilizarea verbului ”poate”, legiuitorul a stabilit că instanța are posibilitatea și nu obligația de a opta pentru una dintre cele două soluții. Astfel, deși constată că a intervenit o schimbare excepțională a împrejurărilor, instanța poate să nu modifice în niciun fel contractul și nici să dispună încetarea contractului dacă va considera că dezechilibrul contractual nu atinge un anumit prag de gravitate care să justifice intervenția judecătorească.

V.2. Sententia -Contextualizare pluridisciplinară

Din prisma unei abordări filosofice, Cicero a fost primul care a susținut că: ”promisiunile nu întotdeauna ar trebui să fie respectate și bunurile încredințate nu ar trebui mereu returnate” (*Ergo et promissa non facienda non numquam neque semper deposita reddenda*), fapt argumentat prin intermediul a două exemple:

1. ”Presupunem că o persoană îți depozitează sabia sa cu bună conștiință și ulterior ți-o cere înapoi imediat după ce a devenit nebună. Ar fi o crimă să-i întorci sabia. Va fi obligația ta să nu faci așa.”³⁷

2. ”Presupunem că o persoană care ți-a încredințat o sumă de bani îți propune să duci un război împotriva țării tale proprii. Ar trebui să-i întorci acestuia suma încredințată? Consider că nu, deoarece prin asemenea gest tu vei acționa împotriva statului, care ar trebui să-ți fie cel mai scump lucru pe pământ.”³⁸ În susținabilitatea celor expuse este și celebra clauză *rebus sic stantibus*, conform căreia un contract își menține caracterul obligatoriu numai atât timp cât circumstanțele care determină executarea contractuală rămân la fel ca în momentul încheierii contractului.

În privința unei abordări juridico-sociologice a impreviziunii contractuale, vom expune mai multe teorii. Mircea Djuvara, aprecia că, în drept „voința individuală se

³⁷Cicero, *De Officiis* 3, 95: „*Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum sit, officium non reddere*”.

³⁸ Cicero, *De Officiis* 3, 95: ” *Quid? Si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriae, deddasne depositum? Non credo; faiasenim contra rem publicam, quae debet esse carissima*”.

*transformă în cu totul altceva decât voința de fapt, într-o voință ideală pe care partea ar fi trebuit s-o aibă și care are, ca toate fenomenele juridice, o natură logică și una psihologică*³⁹; astfel acesta explica intervenția judecătorului în contracte care trebuie să aprecieze „*care ar fi trebuit să fie voința părților dacă ele ar fi judecat în mod rațional*”⁴⁰. M. Djuvara susține că teoria impreviunii „*bună sau rea este o chestiune de oportunitate (...) momentul când s-a contractat voința psihologică a lor, nu este momentul determinant, caracteristic al aprecierii juridice a unui act.*”

În cadrul tezei sale de doctorat, un autor român din perioada interbelică propune o dublă abordare în privința fundamentului impreviunii: *utilitatea socială*, ce este văzută ca o argumentare din punct de vedere social a celei de-a doua noțiuni care se referă la *lipsa de voință în privința efectelor imprevizibile ale contractului*.⁴¹

Un autor francez contemporan a abordat de asemenea impreviunea ca pe un concept bivalent, bazat pe voința părților și pe *bona fides* în privința executării contractului susținând că cele două concepte acoperă necesitatea unei cerințe comune și anume: suplețea contractului. Civilistul J. Ghestin întemeiază revizuirea contractului pe principiul utilității sociale: „*Revizuirea sau rezilierea unui contract consecutiv unui dezechilibru economic al prestațiilor trebuie să fie în mod cert admisă dacă injustiția pe care o generează face contractul inutil sau riscă să-l priveze de utilitatea sa socială.*”⁴²

O doctrină apărută în textul decăderii concepției individualiste a dreptului la sf. sec. XIX, *solidarismul contractual*, aplica teza lui Rousseau referitoare la Contractul social, doar că în sens invers, premisa acestei concepții fiind aceea că omul este o ființă socială, starea sa naturală fiind solidaritatea, susținându-se astfel primordialitatea socialului asupra individualului. Această doctrină s-a desprins de curentele individualiste ce stăteau la geneza contractului, justificând totodată intervenționismul judecătorului în formarea și executarea contractului dar și impunând necesitatea adaptării fundamentelor politice ale discursului.⁴³

În privința unei abordări *fundamentalist-morale*, s-a reținut cu precădere în dreptul canonic, regăsindu-se factual atât în vremea vechiul Cod civil românesc cât și în legislația franceză faptul că trebuie avută în vedere o perspectivă laicizată, așa cum a fost promovată de

³⁹ Mircea Djuvara, *Teoria generală a dreptului*, Ed. All, Restitutio, București, 1995, p. 186.

⁴⁰ Idem, p.188.

⁴¹ P. Voiculeț, *op. cit.*, p.96.

⁴² Jacques Ghestin, Christophe Jamin, Marc Biliau, *Traite de droit civil. Les effets du contrat*, vol I, L.G.D.J., 2001, p. 409.

⁴³ C. E. Zamșa, *op.cit.*, p. 44-45.

Toma d'Aquino, când promisiunea de a contracta era făcută divinității și se condiționa de "obligativitatea obligațiilor de păstrare neschimbată a mediului"⁴⁴. Ulterior, în pofida raportării la o valență morală asupra impreviziunii, s-a constatat o îndepărtare generalizată de transcedental în epoca modernă, intermediarul acestei treceri fiind principiul autonomiei de voință care plasa individul la baza obligativității contractului.

Dintr-o perspectivă *economică-socială*, prof. Gheorghe Beleiu a propus datorită influenței perioadei post 1989 identificarea unei soluții de echilibru între *pacta sunt servanda* și *rebus sic stantibus*, vehiculându-se încă din acea perioadă o necesitate a forței obligatorii a contractului sub imperiul instabilității mediului economic.

VI. SEXTUM OPPONAM ET QUAESTIO

În această penultimă etapă vom cerceta posibilele obiecțiuni la raționamentul implicat de text și vom încerca a lămuri contradicțiile după metoda dialectică ce este consacrată de triada:

- *teză – pro auctoritas;*
- *antiteză – contra auctoritas;*
- *sinteză – dicta sive concordia discordantium sive conjunctio oppositorum.*

*Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset.*⁴⁵

VI.1. Teza (pro auctoritas)

Teoria impreviziunii trebuie aplicată contractelor, indiferent de orice schimbare a împrejurărilor care ar putea surveni pe parcursul executării contractului.

În primul rând teoria impreviziunii se bazează pe regulile *bunei-credințe* și pe *echitate*, elemente care interzic creditorului să se îmbogățească pe cheltuiala debitorului, dacă schimbarea circumstanțelor ar duce astfel la ruina celui din urmă. În opinia lui P.Voirin fundamentul impreviziunii este *îmbogățirea fără justă cauză*, autorul francez considerând că obligarea debitorului la executarea unei prestații care a devenit exagerat de oneroasă ar duce

⁴⁴ C. E. Zamșa, *op.cit.*, p. 50.

⁴⁵ „Orice definiție în dreptul civil este periculoasă, căci arareori nu poate fi răsturnată prin formularea contrariului” (Iavolenus, Dig. L. 17.202)

tocmai la această cauză. Obligarea debitorului la executarea unei prestații care ar duce la ruina acestuia constituie un abuz de drept din partea creditorului.

În al doilea rând, putem baza impreviziunea pe *teoria utilității sociale a contractului*; astfel aceasta susține faptul că, deși contractul este legea părților, acesta nu poate fi izolat de contextul economico-social în care a fost încheiat și în care astfel își produce efectele. Astfel dacă contextul se schimbă, voința nu mai are baza inițială impunându-se astfel revizuirea contractului.⁴⁶

În al treilea rând clauza *rebus sic stantibus* este subînțeleasă revizuirea contractelor trebuie să corespundă voinței prezumate a părților în concordanță cu principiul bunei credințe și cu cel al echității.⁴⁷ Una dintre condițiile care se referă la existența impreviziunii în cadrul art. 1271C. civ. este prevăzută la art. 2 lit.d): ”*Debitorul a încercat, într-un termen rezonabil și cu bună-credință, negocierea adaptării rezonabile și echitabile a contractului.*” Din această condiție rezultă faptul că o eventuală reechilibrare a prestațiilor este posibilă doar în prezența unui acord de voință prin care părțile contractante să aducă astfel modificările respective, lucru posibil în baza afirmării principiului libertății contractuale (art.1169 C. civ.)⁴⁸

În al patrulea rând, necesitatea aplicării impreviziunii este motivată și de intervenția unor schimbări excepționale ale împrejurărilor, schimbări ce nu au fost și nici nu puteau fi avute în vedere de către debitor, natura acestora fiind astfel responsabilă pentru afectarea executării obligațiilor, făcând injustă obligarea debitorului la o executare ce nu putea fi nici previzibilă, nici estompată.

VI.2. Antiteza (*contra auctoritas*)

Teoria impreviziunii nu trebuie aplicată niciodată contractelor, indiferent de orice schimbare a împrejurărilor care ar putea surveni pe parcursul executării contractului.

În primul rând, este inadmisibilă interpretarea contractului în sensul în care să se considere că există o clauză în contract, care deși nu este stipulată expres, ar fi subînțeleasă,

⁴⁶Camelia-Mihaela Bobașu, ”*Considerații privind teoria impreviziunii*”, <http://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2006/RSJ3/A14CameliaBobasu.pdf> consultat la data de 30.04.2018

⁴⁷L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *op cit.*, p. 125-126.

⁴⁸”*Teoria impreviziunii, de la acceptare la reglementarea propriu-zisă*”, <https://www.avocatura.com/stire/1350/teoria-impreviziunii-de-la-acceptare-la-reglementarea-propriu-zisa.html> consultat la data de 30.04.2018

și anume clauza *rebus sic stantibus*. Astfel, conform acestei clauze, părțile, la încheierea contractului, au consimțit să își respecte obligațiile asumate, însă numai dacă împrejurările existente la acel moment rămân aceleași pe toată durata executării contractului. Această interpretare ar presupune să se adauge elemente noi la voința părților care a fost exprimată la momentul contractării. Dacă o asemenea clauză nu este stipulată expres în contract, atunci trebuie să concluzionăm că părțile și-au asumat o eventuală schimbare (chiar excepțională) a împrejurărilor. În sprijinul acestui argument invocăm prevederile art. 1169 C. civ. care statuează principiul libertății contractuale *"Părțile sunt libere să încheie orice contracte și să determine conținutul acestora, în limitele impuse de lege, de ordinea publică și de bunele moravuri."* Astfel, părțile fiind libere să determine conținutul contractului, acestea pot să includă în contract o asemenea clauză care să permită reechilibrarea prestațiilor în cazul schimbării împrejurărilor; dacă nu includ în contract o asemenea clauză, înseamnă că a fost voința părților de a nu o face.

În al doilea rând, conform art. 1270 alin. (1) C. civ. care consacră principiul forței obligatorii a contractului (*pacta sunt servanda*), *"contractul valabil încheiat are putere de lege între părțile contractante"*, ceea ce înseamnă că fiecare dintre părțile semnatare este obligată să respecte întocmai prevederile convenite în contract, chiar dacă poate, din cauza unor împrejurări neprevăzute a crescut considerabil costul executării obligațiilor ori a scăzut considerabil valoarea contraprestației.

Conform alin. (2) al aceluiași articol, *"contractul se modifică sau încetează numai prin acordul părților ori din cauze autorizate de lege"*. Prin acest text legal se instituie regula simetriei în contracte, care poate fi o soluție în cazul în care părțile se consideră dezavantajate la momentul executării contractului. Prin urmare, atâta timp cât părțile au decis să încheie un contract (*mutuus consensus*), este firesc ca tot ele să modifice sau chiar să decidă încetarea unui contract (*mutuus dissensus*), în cazul în care consideră că executarea contractului este prea împovărătoare pentru una dintre ele ori nu mai conduce la realizarea scopului avut în vedere la momentul contractării.

În al treilea rând, deși poate fi considerată o viziune mult prea rigidă, considerăm că ar trebui respectat principiul nominalismului monetar. Este importantă respectarea acestui principiu conform căruia *"în obligațiile pecuniare, puterea de plată a banilor rămâne neschimbată, chiar dacă puterea lor de cumpărare s-a modificat până la scadența datoriei;*

debitorul este obligat, aşadar, să plătească numai suma nominalizată în contract”⁴⁹, cu alte cuvinte, riscul deprecierei monetare este suportat de creditor. În Codul civil, acest principiu este reluat de legiuitor de mai multe ori, ceea ce denotă importanţa care îi este acordată [art. 1488 alin. (1) ”debitorul unei sume de bani este liberat prin remiterea către creditor a sumei nominale datorate”, art. 2164 alin. (2) ”în cazul în care împrumutul poartă asupra unei sume de bani, împrumutatul nu este ținut să înapoieze decât suma nominală primită, oricare ar fi variația valorii acesteia, dacă părțile nu au convenit altfel”].

De altfel, principiul nominalismului monetar nu are un caracter imperativ, părțile fiind libere să înlăture de la aplicare acest principiu, prin inserarea în contract a unor clauze de indexare sau de revizuire prin care să asigure menținerea valorii reale a obligațiilor pe toată durata executării contractului. Dacă părțile decid să nu introducă în contract asemenea clauze prin care să se apere împotriva consecințelor negative ce le-ar putea suferi în cazul schimbării excepționale a împrejurărilor, concluzia nu poate fi decât una: părțile și-au asumat acest risc la momentul încheierii contractului.

În al patrulea rând, nu poate fi acceptat nici argumentul că solicitarea executării contractului care a devenit deosebit de împovărătoare pentru cealaltă parte ar constitui ar reprezenta o conduită contrară bunei-credințe și un abuz de drept.

Conform doctrinei⁵⁰, conceptul de bună-credință în executarea contractelor are două laturi: o îndatorire de fidelitate și o îndatorire de colaborare care cad în sarcina ambelor părți ale contractului (creditorul și debitorul). Îndatorirea de fidelitate, din perspectiva debitorului constă în executarea conform prevederilor contractuale a obligațiilor sale, chiar și atunci când s-au ivit dificultăți mai mult sau mai serioase, pe când din perspectiva creditorului, această îndatorire presupune abținerea de la orice conduită de natură să determine ori să sporească onerozitatea excesivă a prestației debitorului. Îndatorirea de colaborare a părților, în cazul apariției unui dezechilibru contractual se concretizează în obligația de renegociere a contractului, mai ales în cazul în care părțile au stipulat o clauză de revizuire.

În ceea ce privește abuzul de drept, facem din nou trimitere la prevederile Codului civil, care, în art. 15 arată că ”niciun drept nu poate fi exercitat în scopul de a vătăma sau păgubi pe altul ori într-un mod excesiv și nerezonabil, contrar bunei-credințe”. Considerăm

⁴⁹IoanAlbu, ”Problemeactualeprivindreevaluareaajudiciară a creanțelor, indexareaconvențională a obligațiilorlorpecuniaręșiindexareadobânzilor”, înDreptul nr. 1/1994, p. 46-47apud L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, op cit., p. 127.

⁵⁰C. E. Zamșa, op cit., p. 160-163.

că, inclusiv în ipoteza unei dificultăți majore pentru o parte de a-și îndeplini obligația, din cauza caracterului său excesiv de oneros, nu putem spune că cealaltă parte, prin simpla dorință de a vedea executată contraprestația, săvârșește un abuz de drept. Abuzul de drept presupune, printre alte condiții, ca exercitarea dreptului subiectiv să se facă prin deturnarea acestuia de la finalitatea sa socială și economică, cu scopul de a vătăma sau a păgubi pe altul, precum și exercitarea contra bunei-credințe. Este evident faptul că, cerând nici mai mult, nici mai puțin decât executarea contractului, creditorul nu săvârșește un abuz de drept, mai ales că legea civilă îi recunoaște acest drept în art. 1164 care, definind obligația arată că aceasta *”este o legătură de drept în virtutea căreia debitorul este ținut să procure o prestație creditorului, iar acesta are dreptul să obțină prestația datorată”*.

În ultimul rând, considerăm că argumentului potrivit căruia obligarea debitorului la executarea obligațiilor sale contractuale, în condițiile în care aceasta a devenit excesiv de oneroasă, ca urmare a intervenirii unei schimbări excepționale a împrejurărilor ar reprezenta o îmbogățire fără justă cauză îi poate fi opus contraargumentul că *”avantajele economice pe care le obține o parte ca urmare a dezechilibrului survenit între prestațiile sale și prestațiile celeilalte părți nu pot constitui o îmbogățire fără justă cauză, deoarece ele își au cauza justă în contractul respectiv și în forța sa obligatorie”*⁵¹.

Sinteza (dicta sive concordia discordantium sive conjunctio oppositorum)

În privința numitorului comun al argumentelor pro și contra ilustrate, acesta se referă la modificarea contractului în faza executării sale, el dobândind un alt conținut față de momentul încheierii sale, modificare ce are drept consecință o înlăturare a aplicării principiului forței obligatorii.

Unul dintre factorii care a impus adoptarea acestei teorii este dat de modificarea intervenită în cadrul economico-social; impreviziunea a fost privită ca *„o fațetă ascunsă și contradictorie a principiului forței obligatorii a contractului”*⁵². Impreviziunea nu prezintă o valență dăunătoare a principiului *pacta sunt servanda*, ci are întocmai obiectivul restabilirii echilibrului în raportul contractual, echilibru ce se manifestă atât la nivel micro-procedural

⁵¹L. Pop, I.-F. Popa, S. I. Vidu, *op cit.*, p. 126.

⁵²Dumitru Dobrev, *”O cutie a Pandorei în noul Cod civil– Impreviziunea”* în Marilena Uliescu (coord.), *Noul Cod civil. Comentarii*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 251.

cât și ca manifestare a chintesenței termenilor de *bona fides* și *aequitas* la o scară macro-internă juridică.⁵³

Prin adoptarea de către Codul civil în vigoare a teoriei impreviziunii, s-a acoperit atât un gol legislativ (reglementări ale noțiunii de impreviziune fiind prevăzute disipat în unele legi speciale) și s-au avut în vedere acele situații care țin de prăbușirea monedei naționale, deprecierea masivă ale monedelor străine, criza economică ș.a.

Un *malum discordiae* legislativ și jurisprudențial, impreviziunea a fost adoptată în vederea echilibrării prestațiilor și protejării debitorului. Indiferent dacă recunosc sau nu impreviziunea în dreptul intern sau aderă la această teorie atribuindu-i o altă denumire, necesitatea și implicit existența ei nu poate fi negată tocmai datorită caracterului fluid și imprevizibil al cadrului socio-economic. În spațiul juridic european, în *Proiectul Codului Privat European*, impreviziunea este reglementată în art. 6:111 sub denumirea de „Schimbarea circumstanțelor”, text ce are în vedere atât afirmarea principiului *pacta sunt servanda* cât și posibilitatea derogării de la acesta în vederea neștirbirii elementului *aequitas* din seva raporturilor contractuale, prevăzând faptul că dacă „*executarea contractului devine excesiv de oneroasă datorită unei schimbări a circumstanțelor, părțile sunt obligate să înceapă negocierile în vederea adaptării sau desființării contractului*”⁵⁴.

VII. SEPTIMUM QUERAM, BROCARDUM ET DE LEGE FERENDA

În sfârșit, urmează cercetarea justificărilor dreptului sancționat de textul în cauză prin expunerea argumentelor și a excepțiilor, inclusiv *exceptio exceptionis causa*, cu observarea finală a principiilor generale, a brocardurilor și cu eventuala propunere de legeferenda, în cadrul analizei incursiv-receptive, ceea ce implică raportarea textului la politica legislativă actuală).

În legătură cu problema semnalată mai sus, și anume faptul că legiuitorul are o abordare diferită și nejustificată față de creditor, pe de o parte, și debitor, pe de altă parte, în cadrul aceluiasi raport contractual afectat de dezechilibre majore datorate impreviziunii, prin faptul că impreviziunea poate fi invocată numai dacă împrejurări excepționale ”*ar face vădit injustă obligarea debitorului la executarea obligației*”, considerăm oportună formularea unei propuneri de lege ferenda. Am luat în considerare exemplul Principiilor UNIDROIT, care în

⁵³I. Urs, P. Ispas, *op. cit.*, p.120.

⁵⁴C.E. Zamșa, *op. cit.*, p. 332.

art. 6.2.2 definesc impreviziunea (*hardship*), iar în art. 6.2.3 precizează efectele impreviziunii. În cele două articole se utilizează noțiunea de parte dezavantajată (*disadvantaged party*) pentru a face referire la partea din contract a cărei executare a obligațiilor a devenit excesiv de oneroasă, fie datorită creșterii excesive a costurilor executării proprii obligații, fie datorită scăderii excesive a valorii contraprestației. Prin utilizarea noțiunii de ”parte dezavantajată”, reglementarea din Principiile UNIDROIT are un caracter mult mai clar și cuprinzător decât termenul de ”debitor” din cuprinsul art. 1271 C. civ., care pare să ignore situația creditorului.

Prin urmare, propunem modificarea art. 1271 alin. (2) în următorul fel:

”(2) Cu toate acestea, dacă executarea contractului a devenit excesiv de oneroasă datorită unei schimbări excepționale a împrejurărilor care ar face vădit injustă obligarea părții dezavantajate fie la executarea obligației, fie la acceptarea contraprestației, instanța poate să dispună:”

și înlocuirea din cuprinsul alin. (3) lit. b) a termenului ”debitor” și din cuprinsul lit. c) și d) a termenului ”debitorul” cu noțiunea de ”parte dezavantajată”.

* * *

Bibliografie

Tratate, cursuri, monografii

1. Baias, Flavius-Antoni; Chelaru, Eugen; Constantinovici, Rodica; Macovei, Ioan; *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, Ediția 2, revizuită și adăugită, Ed. C.H. Beck
2. Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke și alții, *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*
3. Ciucă, Valerius M., *Drept roman. Lecțiuni*, Ediția a II-a, Vol. II, Ed. Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iași, Iași, 2014
4. Djuvara, Mircea, *Teoria generală a dreptului*, Ed. All, Restitutio, București, 1995
5. Ghestin, Jacques; Jamin, Christophe; Biliau, Marc, *Traite de droit civil. Les effets du contrat*, vol I, L.G.D.J., 2001
6. Pop, Liviu; Popa, Ionuț-Florin; Vidu, Stelian Ioan, *Curs de drept civil. Obligațiile*, Ed. Universul Juridic, București, 2015
7. Tița-Nicolescu, Gabriel, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor contractuale*, Ed. Universul Juridic, București, 2016
8. Uliescu, Marilena (coord.), *Noul Cod civil. Comentarii*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2011
9. Urs, Iosif-Robi; Ispas, Petruța-Elena, *Drept civil. Teoria obligațiilor*, Ed. Hamangiu, București, 2015
10. Zamșa, Cristina-Elisabeta, *Teoria impreviziunii, Studiu de doctrină și jurisprudență*, Ed. Hamangiu, București, 2006
11. Zimmermann, Reinhard, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Cape Town: Juta, 1990

Articole și studii

1. Baranauskas, Egidijus; Zapolskis, Paulius, "The effect of change in circumstances on the performance of contract", *Jurisprudence*, 4(118), <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367168173507/DS.002.1.01.ARTIC>
2. Bobașu, Camelia-Mihaela, "Considerații privind teoria impreviziunii", *Revista de Științe Juridice*, nr.3/2006, <http://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2006/RSJ3/A14CameliaBobasu.pdf>
3. Downe, Alexis, "The reform of French contract law: a critical overview", <http://revistas.ufpr.br/direito/article/download/46003/27886>
4. Hillman, Robert A., "Maybe Dick Speidel Was Right about Court Adjustment" (2009). Cornell Law Faculty Publications. Paper 539, <http://scholarship.law.cornell.edu/facpub/539>

5. Lutz, Tobias, *"Introducing Imprévision into French Contract Law. Lessons to be Learned from the German Codification in 2002"*, http://www.iuscommune.eu/html/activities/2015/2015-11-26/workshop_1_Lutz.pdf

6. Ottaway, Catherine; Harang, Georges-Louis, *"Reform of the French Civil code"* <https://www.insol-europe.org/download/documents/876>

7. Rösler, Hannes, *"Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law"*, *European Review of Private Law*, Volume 15 No. 4, 2007,

8. Rowan, Solène, *"The new French law of contract"*, http://eprints.lse.ac.uk/75815/1/Rowan_New%20French%20law_2017.pdf

9. Șchiopu, Cristian, *"Forță majoră și hardship (impreviziune) ca excepții de la principiul forței obligatorii a contractului"*, <https://www.juridice.ro/500083/forta-majora-si-hardship-impreviziune-ca-exceptii-de-la-principiul-forței-obligatorii-contractului.html>

10. Ungureanu, Carmen Tamara, *"Impreviziunea în contractele de comerț internațional"*, *Revista de Științe Juridice*, nr. 1/2015, http://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2015/RSJ_nr1_2015.pdf

Resurse web

1. http://www.inm-lex.ro/fisiere/d_1214/Impreviziune.pdf

2. <http://www.conseil-etat.fr/Decisions-Avis-Publications/Decisions/Les-decisions-les-plus-importantes-du-Conseil-d-Etat/30-mars-1916-Compagnie-generale-d-eclairage-de-Bordeaux>

3. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.398.4190&rep=rep1&type=pdf>

4. <https://www.avocatura.com/stire/1350/teoria-impreviziunii-de-la-acceptare-la-reglementarea-propriu-zisa.html> - "Teoria impreviziunii, de la acceptare la reglementarea propriu-zisă"